

KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA TARZ-I NESİR ÜÇ MÜDÜR?*

Türk Edebiyatının en geniş ve garip bir şekilde en çok göz ardı edilen alanlarından olan nesrin veya düzyazının bizce önemli meselelerinin başında, tasnifi gelmektedir. Bunun için şu tür soruları sormamız gerekir zannındayız: Nesir nasıl tasnif edilmeli, yani, nasıl sınıflandırılmalı, sınıflandırılabilir mi veya sınıflandırılmaz mı? Bilindiği üzere tasnif, bilimsel bir tasarruf olmakla, aynı zamanda ilgili alanda çalışan kişilerin haberdar olmadığı veya olamadığı konu başlıklarını ve hattâ eserleri de bildirmek bakımından ayrıca önem taşır. Bu tür bir tasniften sonra neşirlerin yapılması, yani metinlerin ilmî usûllerle ortaya çıkartılması, muhtemelen daha sağlıklı bir şekilde olacaktır.

Bu meselesi henüz halledilmemiş olan nesir sahasının önemli bir başka müşkili ise genellikle, metinlerde kullanılan dilden veya üslûptan hareketle karşımıza çıkan isimlendirme kargaşasıdır. Hemen hemen elli yıldır çoğu kaynakta veya araştırmacının eserinde ısrarlı bir şekilde bahsi geçtiği için özellikle şu sorular sorulabilir: Acaba nesir veya nesir tarzı, gerçekten bu tür kaynaklarda verildiği gibi 'sâde', 'orta', 'süslü' diye adlandırılabilir mi; şâyet bu sınıflandırma doğruysa bahsi geçen tarzlar nasıl olabilir, nasıldır ya da nasıl belirlenebilir; böyle bir tasnif doğru mudur, yanlış mıdır ve belki de daha değişik sorular bâbından bu konu üzerinde konuşulmalı mı, konuşulmamalı mı?

Son dönemde 'sâde' ve 'süslü' olmak üzere ikili tasnifler de görülmekle beraber, ders kitaplarında, Eski Türk Edebiyatı el kitaplarında genellikle *sâde*, *orta* ve *süslü* olmak üzere üçlü tasnif baskın gelmektedir. Bunun, yani böyle bir tasnif ve/veya isimlendirmenin, nereden geldiğini, kaynaklandığını takip etmek, ilk ne zaman ve kim/kimler tarafından kullandığını bulmak istediğimizde, sanırız, önce tezkirelere bakmamız gerekecektir. Acaba tezkirelerde gördüğümüz, görmediğimiz, atladığımız başlıklandırmalar veya böylesine bir tasnif var mı; Latîfî, Sehî, Âşık Çelebi, Safâyî, Sâlim vb. gibi önemli tezkirecilerin eserlerinde böyle bir sınıflandırma yapılmış mıdır diye bakmak

* Prof. Dr.; Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

* Bu yazı, 4-9 Mayıs 2009 tarihlerinde Kayseri'de 'Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu Hatırasına' düzenlenen IV. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir. Düzenleme yapılırken konuşma üslûbuna olabildiğince dokunulmamaya çalışılmıştır.

lâzım. Araştırmalarımızın neticesinde yukarıda ismi geçenler başta olmak üzere herhangi bir tezkiremizde buna benzer herhangi bir tasnif ve/veya isimlendirmeye rastlayamadık. Bununla birlikte nazım ve nesirden bir başlık altında bahseden bir metin olarak Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-Şu'arâ'*ındaki şu cümlelerle yapılan sınıflandırmaya dikkat çekmek isteriz:

“... nazm u neşr egerçi nıṭāk-ı nāṭıka kelāmuñ ihāṭa-yı ta‘dādından kâşırdur ve pāy-ı ḥāme mesāḥa-yı mesāfe-yi ta‘dīdinden münkesirdür ammā nefisde iki kısmdur her biri eḥā‘ir-i zeḥā‘ir-i ma‘ārif üzere vāz‘ olunmuş bir ṭılsımdur birine neşr nām ve birine nazm ismdür ve neşr daḥı iki kısmdur bir kısmı a‘lā ve bir kısmı ednādur ve kısm-ı a‘lāsı beyānıla müsemmeḍdur nazm daḥı iki nev‘dür bir nev‘i sâfildür ve bir nev‘i ‘ālīdür aşl murād olan ol cins-i ‘ālī beyānidur ki beyān-ı şı‘r bu maḳāma maṭlab-ı a‘lādur ammā istiṭrāden beyāna daḥı nev‘-i ihām u keşf-i ihām evlādur.”¹

Alıntı metinde de görüldüğü üzere Âşık Çelebi nazmı ve nesri iki büyük başlık hâlinde düşünmüş, yani isabetli bir şekilde ifâdenin, *nazım* ve *nesir* yoluyla olabileceğini belirtmiştir. Şiir bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için biz, Çelebi'nin nesir ile ilgili ifâdelerine bakıyoruz. Âşık Çelebi nesri iki kısım hâlinde sınıflandırmıştır: *A'lâ* ve *ednâ*. Bu tasnif biraz belâgat kitaplarındaki tasnife de uymaktadır. Belâgat kitaplarında da ifâdenin veya kelâmın iki yönünden bahsedildiğini biliyoruz: *A'lâ* ve *ednâ* veya *a'lâ* ve *sâfil*... Çelebi, nesirdeki *a'lâ* olan kısmın *beyân* ile isimlendirilebileceğini veya onunla alâkalı olduğunu belirtmiştir. Yani bizim aslında incelememiz gereken, üzerinde hassasiyetle durmamız gereken taraf, bu kısım olmalıdır. *Ednâ* olan, zannediyorum, sâfildir. Âşık Çelebi, anlaşıldığı kadarıyla, herhangi bir hayvanın, herhangi bir diri/canlı varlığın ağzından çıkabilecek her türlü ses, sedâ ve savtı da çoğu belâgat kitabında olduğu gibi bu *ednâ* kısmına alıyor olsa gerek.

Yukarıya aldığımız tasnifin dışında, bu konuyla alâkalı herhangi bir husûsu başka bir tezkirede görmek mümkün olmadı. Taradığımız bu tür eserlerde bir tasnif veya tarif göremedik. Yakın zamanda yazılmış olan kaynak kitaplarda, hatta ders kitabı ve notlarında gördüğümüz bu ikili, üçlü tasnif nereden geliyor diye bakıldığı zaman, geriye doğru gittiğimizde, Recâ'î-zâde Mahmûd Ekrem'in meşhûr eseri *Ta'lim-i Edebiyât'*ında -nesirle ilgili olmasa da- benzer üçlü bir tasnifle karşılaşırız. Ekrem, 'üslûb' başlığı altında “*üslûb-ı sâde*”, “*üslûb-ı müzeyyen*” ve “*üslûb-ı 'âlî*” olmak üzere üç üslûptan bahsediyor. Recâ'î-zâde, kendisine âit olmadığını söylediği bu tasnifi, “M. Êmile Le Frank” isimli bir zâttan aldığını bildirir; adı geçen kişinin, Fransızca'dan

¹ Âşık Mehmed Çelebi, “*Meşâ'ir el-Şü'erâ* (Âşık Çelebi Tezkeresi)”, Millet Kütüphanesi Kitap Nu: 772, vr. 7b.

tercüme ettiği eserinde² böyle bir tasnifin olduğunu, Türk edebiyatında da ‘üslûbâ dâir’ böyle bir sınıflandırmanın mümkün olabileceğini iddiâ etmiştir. Biz, önemine binâen ve kendisinden sonraki kaynaklara etkisinden dolayı, Ekrem’in adı geçen eserindeki tasnifini ve verdiği örnekleri, metinlerle burada biraz daha ayrıntılı olarak göstermek istiyoruz. Dikkat çekmek isteğimiz önemli bir nokta, mevzû üslûpla ilgili olduğu için, Ekrem’in bu tasnifinde hem nazmın/şiiirin hem de nesrin örneklendirilmesidir.

Ekrem’in yaptığı tasnifin birinci başlığı *üslûb-ı sâdede* risâleler, dînî eserler ve öğretici nitelikteki metinler dikkat çekmektedir. Bu üslûp ile kaleme alınmış eserleri Ekrem, sulu boya ile yapılmış bir tabloya benzetiyor; yani son derece sâde, basit, üzerinde fazla süs ve tantana ya da mutantan ifâdeler bulunmayan bir üslûp. Hem mensur hem manzum parçalardan alıntılarla bu malûmatı desteklemeye çalışan Ekrem, önce Rıf’at Paşa’dan alıntı bir örnek metin veriyor:

“*Üslûb-ı sâde iknâ‘ u tehyîce degil tebyîn ü ta‘lîme ve eglendirmege mahşûş bir tavr-ı ifâde oldığıçün muţavvel ‘ibârelerden, ‘azametli teşbîh ve isti‘ârelerden, şa‘şa‘alı hayâllerden müctenibdir. Suhûlet ü selâsetle bir cüybâr-ı hoş-cereyân gibi âheste-revân olmağ ister. Tezyînât-ı edebiyeyi kabûlden imtinâ‘ etmezse de o tezyînât i‘tinâ ve tekellüfden tamāmıyla berî olmalıdır. Kendisi bir kıt‘a-yı çemenzâr-ı tabî‘at gibi yek-reng ü hem-vâr olduğundan müzeyyenâtı da çiçekler içinde papadya, yonca kabîlinden düz ve sâde şeyler olursa yakışır. Şan‘ata bütün bütün nāmüsâ‘id degildir. Lâkin icrâ olunan şan‘at göze çarpmayacak şûretde olmağ iktizâ eder. Zîrâ üslûb-ı sâdeniñ en büyük meziyyet ü leţâfeti tekellüfsüzlükden, tabî‘iyetden ‘ibâretidir.*

Âtîde bir iki mişâl bu ta‘rîfi îzâh eder:

‘*Ekşer ihtilâlâta bādî olan eşhâşîñ merâmları aşhâb-ı iqbâli bergeşte edip kendileri yerine geçerek kesb-i iqbâl etmektedir. Emniyyet ü hürriyyet-i şahîha mevcûd olmayan mülkde erbâb-ı dirâyet ‘aķîm olur. Ya‘nî fâzîl u dirâyetiñ tamāmıyla eşeri hâşîl u meşhûd olamaz. Muntazam olmayan devletlerde beyne‘l-ahâlî ittifâķ muhâl olup ittihâd-ı mücerred erbâb-ı fesâd beynine münhâşır olur. Devlet-i ğayr-ı muntazamada havf-ı Bârî dahî ma‘dûm olur. Ve ferâ‘iz-ı diyânetiñ istiħfâfi cihetiyle icrâ-yı ‘ahde ri‘âyet olunmayarak efkâr-ı fâsîdelerine uyan şeyleri icrâ ve mâ‘adâsını terk ü ilgâ ederler. Ve böyle devletlerde kötü âdemler müstaħdem ü memdûh ve iyi zâtlar metrûk ü mezmûm olurlar. Şöyle ki bir takım ‘adât-ı muzırırâ kânûn u nizâma ğalebe eyler ve görülen aħvâl-i mezmûmeniñ nizâmla def‘i müyesser*

² M. Èmile Lefranc, *Traite Theorique Et Pratique De Littérature*, Paris 1874.
<https://archive.org/details/traithoriqu03lefr>

olamaz ve böyle fesâdât-ı kabîhadan dolayı ahâlî umûr-ı hayriyyede bahîl ve umûr-ı şerriyyede sahî olur. Ve şân u şeref-i milleti vikâyeye hırş u râğbetleri gâlib olacak yerde hâtırlara gelmez nice meşâlih-i bâtılanî tervîcine hubb u inhimâkleri ziyâdelenir. Bu cihetlerle beyne'l-ahâlî kîn ü gayz ve buğz u 'adâvet bayağı 'âdet hükümüne girip ve infâk u meveddet ü mürüvvetüñ vechen mine'l-vücüh eşeri kalmayup dâ'imen müteferriķ firķalara münķasım olarak harekât-ı reddiyye-yi dâ'imeleri ehl-i hayra bā'is-i te'essüf ve erbāb-ı şerre bādî-yi şādî vü sürür olur. Rif'at Paşa³

Ekrem'in, daha ziyade tebyîn ve tâlime dâir eserlerde karşımıza çıktığını iddiâ ettiği bu üslûba dâir verdiği ikinci örnek Münîf Paşa'ya âittir:

“Berminvâl-i muharrer qarincalarıñ bu derece feñânet ü isti'dâdları hey'et-i ictimâ'iyyelerinden maşşüş olup bunlar hâl-i infirâdda haşımları olan diğeri ba'zî hayvânâta muķâbeleden 'âcizdirler. Ezcümle qarınca arslanı ta'bîr olunur bir nev' hayvân-ı şağîr anlara galebe ider. İşbu hayvân haşerâtdan kanadlı ve zarîf bir nev' hayvânıñ yavrusı olup kan ile tegaddî ider ve ekşeriyâ şikârî qarıncadır. Qarınca arslanı, devcik tesmiye olunur, ma'hûd hayvâna meşâbe olup faķať bunuñ başında bir taķım uzun boynuzları vardır ki âlât meşâbesinde isti'mâl idüp bunlar dağı hey'et-i maşşüşasına tehavvül idinceye kadar icrâ idecegi harekâta tamâm muvâfiķdir. Haşerât-ı sâ'ireniñ kendi şikârlarını ta'ķîb itmek için kanadı yâhud ayakları olup hayvân-ı mezkûr ise bu maķûle a'zâdan bi'l-küllîye maħrûm olduğundan kať'an yerinden harekât itmediği hâlde şikârını nezdine celb ider.

Şöyle ki şikârıñ güzergâhı üzerinde bir çuķur kazaraķ içinde pusuya yatar ve müterâşşid olduğı hayvân muťlaķa içine düşer./

İşbu hafreyi kum veyâhud topraķ üzerinde hafır idüp kendüsi dağı içinde bi't-teşâdüf oradan mürür idecek qarıncanıñ vürüdına kemâl-i şabr u sükûnet ile muntazır olur. Evvel emrde çuķurun vüs'atına göre bir dâ'ire çizer. Ve çuķuruñ 'umķuyla işbu dâ'ireniñ kuťrı beyninde bir nisbet-i mu'ayyene olduğundan bir haylî miķdâr toprağın hafır u iħrâcı lâzım gelüp işbu 'ameliyât-ı müşkileyi -ħasbü's-şekl kâzma meşâbesinde isti'mâle şâlih olan- başıyla icrâ ider. Şöyle ki bir ayağıyla kumı başına tıdırup haylice kuvvetle dâ'ireden dışarı atar. Şu hâle nazaran cesâmetine nisbetle a'sâbında haylî kuvvet olması lâzım gelür. Maķşadı hâşıl oluncaya ya'nî birkaç santimetre miķ'ab topraķ çıkarıncaya kadar 'ameliyât-ı mezkûreyi kemâl-i mahâret ve

³ Recâ'î-zâde Mahmud Ekrem, “Ta'îlm-i Edebiyyât”, İstanbul 1299/1887, s. 192-193.

*sür'atle tekrâr ider. Hafır eşnâsında ayrıca kum dânelerine teşâdüf eylediği hâlde anları dağı başıyla kaldırır atar ise de kum dâneleri bu şüretle ref'i mümkün olmayacak derecede cesîm olur ise ol hâlde arkasına yükleyüp hârice nakl ider. Hayvân-ı mezkûr ekşeriyâ işbu teşebbüsâtında mevânî'-i kavîyye teşâdüf iderek dest-res olamaz ise de (!) kaç'an dūcâr-ı ye's ü fütûr olmayup maflûbî hâşıl oluncaya kadar 'azîmetinde şebât ve işrâr ider.'*⁴

Ekrem'in üslûb-ı sâde için aktardığı üçüncü parça "Dîger" başlığı altında Cevdet Paşa'nın Kısâsu'l-Enbiyâ'sındandır:

*"Âhıru'z-zamânda diyâr-ı 'Arabda evlâd-ı İsmâ'îl'den Hâtemü'l-enbiyâ geleceği kütüb-i semâvide mûnderic idi. Enbiyâ-yı sâlifeden ba'zıları dağı anı vaşf u ta'rîf etmişdi. Hâtemü'l-enbiyâ –ki fahr-ı 'âlem ve ef'âl-i benî-Âdemdir– evvel vaqtîñ hükümünce onuñ 'Arab'dan zuhûr etmesi muhteżâ-yı hikmet ü maşlahat idi. Zîrâ 'Arablar ol vaqt dünyâya yayılmış olan fenâlıklara bulaşmayıp ve Romalılarıñ çirkin 'âdetlerine alışmayıp Cezîretü'l-'Arabda bedevîyyet sâyesinde fitrat-ı aşlîleri üzre kalmışlardı. Ve egerçi 'Arablar 'ulûm u şanâyi'den bîbehre iseler de içlerinde feşâhat u belâgat merâkı ziyâdeleşmiş ve pek çok şu'arâ ve gâyet faşîh ü belîğ üdebâ vü huţabâ yetişmiş idi. Ümmî oldukları hâlde gâyet güzel eş'âr söylerler ve dâ'imâ feşâhat u belâgat ile tefahhûr u mübâhât eylerler idi. Hattâ Mekke civârında Sûk-ı 'Ukâz nâm maħalde her yıl Zî'l-ka'de ayında bir büyük panayır kurulur, her taraftan oraya şu'arâ vü bülegâ toplanır, güzel şi'rler ve güzide huţbeler okunur, söz meydânında yarışmalar olur, baş olanlar âferîn alır ve şi'ri Ka'be dîvârına aşılır idi. Bu şüretle Ka'be dîvârına aşılmış yedi kaşîde var idi ki anlara Mu'allakât-ı Seb'a denilir. Onlarıñ birincisi İmru'ü'l-Kays'ın kaşîdesi idi ki en yukarı aşılmış ve bi'set-i Muhammedîye kadar öylece kalmış idi. El-hâşıl şu'arâ vü huţabâ güzel şi'rler ve mü'eşşir huţbeler ile cumhûr-ı enâma va'z u naşîhat ve tezhîb-i ahlâk-ı 'avâma pek çok himmet iderlerdi...'*⁵

Ekrem'in verdiği son mensur örnek "Dîger Misâl" başlığı ile Şemseddîn Sâmî Bey'dendir:

"Bu vechile beyne'l-'Arab şi'r mürûr-ı zamânla tenezzül ü tedennî itmiş ise de bu fevka'l-'âde lisânîñ kendine maşşûş bir feşâhat ü leţâfeti ve şi're ziyâdesiyle isti'dâdı oldığı gibi şu'arâ-yı kadîmesiniñ âşâr-ı mevcûdesi dağı nümüne ve rehber yirini tutabileceğinden 'Arablarıñ şi'rde bir devr-i cedîdleri olmağ mümkün ve me'mûldür. Şu

⁴ Ekrem, a.g.e., s. 193-194.

⁵ Ekrem, a.g.e., s. 194-195.

*ka*dar var ki *şu'arâ-yı kadîmeniñ feşâhatine imtişâle çalışmağıla berâber şî'riñ beyâbân ve hayme ve deve hudûdı içinde mahşûr bırakılmayup o feşâhâtın hissiyât ve efkâr-ı 'âliyye-yi cedîdeye ta'bbîki iktizâ ider. Çünkü bugün bir 'Arab şâ'iri İmri'ü'l-Kays'ın eş'ârı vâdisinde şî'r yazmağa ne kadar özense yine o zamân-ı câhiliyyet şâ'iriniñ nâehl ve 'aciz bir muqallidi olmağdan kurtılamaz. Şî'rde ta'klîd ile şöhret kazanılamayup reh-i nârefteye gidilmekle kazanılır. Bu sebebe mebnîdir ki *şu'arânın müte'addimleri dâ'imâ müte'ahhirlerine müreccağdır. Şâ'ir olmak isteyen âdem ta'klîd itmeyüp kendi hissiyât-ı şâ'irânesine teba'iyyetle şî'rde yeni bir çığır açmağa çalışmalıdır. Şu'arâ-yı 'Arabın hayâlâtı gâyet vâsi' ü 'âlî olup az sözle çok ma'nâ ifâde etmek yolundaki mahâretleri dağı muhayyir-i 'ukûldür. / Kendi nesl ü neseblerini, cesâretlerini, semâhetlerini veyâ dîger hâllerini medh ü şenâ ile tefâhür yolunda söyledikleri eş'âr mübâlagadan hâlî degilse de 'aşkıñ lezâ'iz ü haşâ'ışı, fîrâkıñ âlâm u miheni, ma'hubeniñ hüsn ü cemâl ü evşâfi, mürüvvet ü kerem ve 'uluvv-ı cenâbın fezâ'ili gibi ahvâl-i tabî'iyye haqqında söyledikleri eş'âr mübâlagâ-yı 'Acemâneden hâlî olmağıla berâber taşvîrât-ı mücesseme hâlinde olup o kadar tabî'i o kadar mü'essir, o kadar hazîn ve la'fîdir ki hulefâ-yı 'Abbâsiyeniñ bir beyt için bir şâ'ir veyâ râvîye o kadar ağır ihsânlar itmiş ve çok def'a bir mışrâ'ın istimâ'ından müstemî'ine fevka'l-'âde hâller vukû' bulmuş olduğına dâ'ir "Ağânî" de "Elfü'l-Leyl" de ve sâ'ir kitâblarda gördüğümüz rivâyete ta'accüb itmemeğimiz iktizâ ider.**

*Şî'r-i 'Arabîniñ bir noqşanı varsa o da *şu'arâ-yı 'Arabın târihe müte'allik veyâhud şî'riñ muhayyelâtından olarak bir uzun vaq'ayı esâs ittiğiz ile ta'şvîrâtınıñ nazm u taşvîrine girişmeğî 'âdet idinmemeleri ve binâ'en 'aleyh meşâhîr-i *şu'arâ-yı 'Arabın âşârı içinde Homer, Firdevsî, Dante, Milton gibi *şu'arânın âşârıyla muqâyese olunabilecek mufaşşal ve muntazam bir eşer bulunamamasıdır.*'***

Ekrem, üslûb-ı sâde için verdiği mensur metin örneklerinin hemen ardından şîirden de aynı usûlde yazılmış Abdülhak Hâmid ve İzzet Mollâ'dan iki parçayı takdim ediyor:

*"Bir koyun yavrusuyla tağda meler
 Karaca yârdan ider pertâb
 Bir bayırdan dağı iner sürüler
 Gâh gâh 'aks ider şadâ-yı kilâb
 Bir kadın destisiyle şuya gider
 Erkegi baltaşıyla ormana*

⁶ Ekrem, a.g.e., s. 195-196.

Yayı omzunda oğlı bir yana
 Ötede süd şağar fağat duğter
 Gösterip soñra pîr-i ‘â’ile yer
 Toplanırlar simâ’t-ı büryâna
 Kayd-ı mâzî ve derd-i istiğbâl
 Olmayınca gelir sa‘âdet-i hâl”⁷

“Manşûr’a gelip ahâli-yi Şâm
 Vâlîleri zulmin etmiş i‘lâm

Manşûr demiş ki luğf-ı Bârî
 Tâ‘un yok a beldeñizde bârî

Etmış birisi hıtâba âgâz
 Olmuş bu cevâb ile suhan-sâz

“Bitmekse murâdınız ahâlî
 Tâ‘un yerine yeter bu vâlî

Tâ‘un ola hem de zulm-ı can-süz
 Bir çoltuğa şıgmaz iki çarpuz”

Ol şağşa halîfe eyleyip kîn
 Meclisde egerçi etdi temkîn

Bağ zâlîme kim becâ-yı ikrâm
 Etmış anı soñra zulmen i‘dâm

Ger baña deseydi bu kelâmı
 Bağş eyler idim o şağşa Şâmı”⁸

Üslûbuna baktığımız zaman yukarıda verilen metinlerin gerçekten sâde, kolay anlaşılır, eğitici, öğretici yönü baskın gelen bir tarzda yazılmış olduğunu söyleyebiliriz. Hepsinde de bir tâlim, terbiye kaygısı söz konusudur. Bu örnek metinlerden sonra, üslûb-ı sâde ile ilgili Ekrem, nihâyet şöyle bir hüküm vermektedir:

“Üslûb-ı sâde ihvâniyyât, leğâyif, kışaş, tağkiye-yi ‘âdiye, efsâne ve mükâtebât ile ‘ale’l-‘umûm ‘ilme hıdmet mağşadıyla yazılan âşâr u mü’ellefâtta cârîdir.”⁹

⁷ Ekrem, a.g.e., s. 196-197.

⁸ Ekrem, a.g.e., s. 197.

⁹ Ekrem, a.g.e., s. 198.

Bu son cümle aslında Ekrem'in sâde üslûba dâir yaptığı alıntının hülâsası mâhiyetindedir. Eş dost arasındaki özel yazışmalar, latîfeler, çeşitli dînî hikâyeler, alelâde hikâyeler, efsâneler ve çeşitli yazışmalar ile herkese faydası olacak ilmî eserlerde sâde üslûbun geçerli olduğunu ifâde ediyor.

Recâ'î-zâde Mahmûd Ekrem'in bu husustaki tasnifinin ikinci başlığı da *üslûb-ı müzeyyendîr*. Bunu biz daha sonra maalesef, yakın zaman kaynaklarında *süslü nesir* veya *orta nesir* diye iki farklı şekilde aktarılmış olarak göreceğiz. Ekrem, bunun da sulu boya ile yapılmış bir tablonun yanındaki yağlı boya ile yapılmış tabloya benzediğini söylüyor; bu üslûpla yazılmış eserlerde yer yer seciler ve benzeri mecâzî ibâreler bulunuyor; bu üslûba *mu'tedil üslûb* ya da *üslûb-ı mu'tedil* veya *üslûb-ı mutavassıt* da denilebilir, diyor. Bu ifâdesinden dolayı, daha sonra bu Farsça terkip, 'orta üslûb' şeklinde çevirilerek garip bir şekilde "orta nesir" olarak bize dönecektir.

Ekrem, üslûb-ı sâdede olduğu gibi, burada da önce müzeyyen üslûbu etraflıca tarif eder, akabinde, seçtiği manzum ve mensur örnekleri sıralar:

"Üslûb-ı müzeyyen tezyînat-ı edebîyyeye ya'ni envâ'-ı mecâz ile sâ'ir şanâyî'e ziyâdesiyle mâ'il oldığıçün (müzeyyen) vaşfiyla tavşîf ediyoruz.

Üslûb-ı sâde şulu boya ile yapılmış bir resme benzedilmek lâzım gelse üslûb-ı müzeyyeni de yağlı boya ile yapılmış bir taşvîre teşbîh etmek iktizâ eder. Bu nev' üslûbuñ bi'l-hâşşa aradığı şey şa'sa'asıyla, ârâyişiyle nazar-ı istihsâna çarpmağdır.

Üslûb-ı sâde ile üslûb-ı 'âliniñ vasaatında vâkı' olarak zînet ü lefâfetce birincisiniñ fevķında, şiddet ü 'ulviyyetce ikincisiniñ dūnunda bulunur. Biriniñ ħalâvetini, i'tidâlini, sūhūletini diğeleriniñ şa'sa'asını, iħtişâmını 'azametini isti'âre eder. Tarz-ı maķbūl beyânıñ kâffe-yi menâbi'inden iğtirâf eyleser de hiç birine dalıp kıalmaz. Zarîfâne ifâdeler, nükteli sözler, nâzūkâne ve şiveli ta'bîrler, âhengdâr 'ibâreler, cānlı timşâllerden hiç bir şey kendisine bigâne degildir. Ancak her şey'in keşreti kıymetiniñ tedennisine sebep olabilmek mülâhazası gâh u bigâh kendisiniñ üslûb-ı sâdeye iltifât etmesini iktizâ eder. Ne zemîn-i pest-i tezellülde ħâksâr, ne de evc-i a'lâ-yı gurūrda bâlâ-pervâz olarak ħadd-i maķbūl-i vasaatda bulunmağla temeyyüz eden üslûb-ı müzeyyen (üslûb-ı mu'tedil) veyâħud (üslûb-ı mutavassıt) nāmıyla da / yâd olunur. Tabî'atında i'tidâl ü ħalâvet bulunan her nev' efkâr u ħissiyât u te'eşşürâtıñ tercümân-ı belîğidir.

Bi'l-hâşşa 'arz u timşâl ile teşâvîr-i şâ'irâneye yaqışır"¹⁰

Anlaşılacağı üzere, bu tarz üslûp, hem âlî hem sâdeye benzeyen, ikisinin ortasında bulunan bir özelliktedir. Sanatlara ve mecâzlara meyilli olduğu için “müzeyyen” yani süslü addedilmekte, süs ve letâfet bakımından birincisinin yani “sâde” üslûbun üzerinde, şiddet ve yükseklik bakımından da diğer üslûbun yani “âlî” üslûbun ise aşağısında kabul edilmektedir. İkisinden de aldığı yönler bulunmaktadır. Tabiatında dengeli bir orta hâl ve tat/tatlılık bulunan her tür fikir, his ve teessürün en belîğ tercümanıdır.

Ekrem, bu tarifi ardından “nesre misâl” başlığı ile Nâmık Kemâl'den bir alıntı yapar:

“Tahtgâh-ı saltanatîñ Akdeñiz'e karşı ağıyâra sedd olunmuş bir bâb-ı âhenîni denilmege şâyân olan Qal'a-yı Sulţâniyye Boğazi'ndan girilir ve bir sâ'at kadar daha beri gelinirse kudretten nümüne-yi letâfet olmak için yapılmış bir havz-ı behiştî görülür. İnsân birkaç gün o deryâ-yı şafânîñ kenârında temâşâ-yı tabî'at etmelidir ki hazîne-yi bedâyi'îñ ibzâlinde feyyâz-ı kudretîñ ne kerîm olduğuna zihninde bir mü'tala'â hâşıl edebilsin!

Ekşer günlerde vaqtâ ki akşam taqarrüb eder, bād-ı şimâl ile hevâ-yı cününü birbiriniñ âgüş-ı vefâsından koparak her biri dünyânîñ bir güşesine gurüb ile memleketiñ en 'aşîkâne bir seyrângâhı olan o zemîn-i bîmişâli mev'îd-i vişâl eylemiş iki nâzenîñ gibi mu'ânakaya başlarlar. O kadar âheste hareket ederler ki –teneffüsleri birbiriniñ gül cemâlini soldurur ve şadâ-yı pâları ağıyâra ifşâ-yı râz eder– endişesindedirler zann olunur. Bād-ı şimâle cilvegâh olan şulariñ emvâcı o kadar küçülür ve şemsiñ ziyâsı o kadar pâre pâre dağılır ki zemîne bir berrâk âyîne ferş edilmiş denilebilir. Poyraz güzergâhı olan yerleriñ ba'z-ı kerre ötesine berisine lodos doqunur yollar açar ki serv-i sîminden fark olunmaz. Lodos uğrağı olan taraflarıñ ba'z-ı vaqt ötesinden berisinden poyraz geçer şekiller hâşıl eder ki havâda berâber bahârî pârelenerek deñize dökülmüş kıyâs edilir.

Hurşîd-i münevver 'azamet ve saltanatıyla âfâka cevâhir-feşân olarak ufkuñ müntehâsına gelince atılmış pamuk şeklinde etrâf-ı mağribi dolaşan ufağ ufağ bulutlarıñ hâşıl etdiği nûra garğ olmuş renkler ne kavş-ı kuzahda, ne nigîn-i elmâsda, ne ezhâr-ı bahârîde, ne murğân-ı Hindîde görülmek ihtimâli vardır./

Bir tarafı gâyet açık benefşe, bir tarafı gâyet koyu 'alev rengine garğ olmuş veyâhud bir ciheti âteşîñ aldan başlayarak ve tabaka tabaka

¹⁰ Ekrem, a.g.e., s. 198-199.

penbe, turuncu ve kavuniçi renklerinin kırk elli derece koyuluğundan açıklığına ve açıklığından koyuluğuna intikâl iderek nihâyet kanarya sarısında karar vermiş veyâhud dünyâda ne kadar parlağ renk varsa – açıklıkta koyulukta kâbil oldukları derecâtın hiç biri hâricde kalmamak üzere– ‘umûmunu cem’ etmiş biñ dürlü mülevven bulutlar dakîka dakîka renglerini bir leâfeteden bir bedî‘aya tahvîl ederek âheste âheste âfâkı seyr etmege başlarlar. Bir şüretde ki yalnîz denizde degil dağlarda bile şekliyle levniyle ‘akisleri müşâhede olunur. Bu ‘akisler ise dâ‘imâ birbirine in‘itâf ederek gâlibâ bād-ı şimâl ile bād-ı cenûbuñ hıffet ü gîlzetçe olan tefâvütü dağı havâda tabakât ve tabakâtda bi’t-tab‘ âyînelige isti‘dâd hâşıl eylediginden sağh-ı mâdan evc-i havâyâ kadar dâ‘imâ tağayyürde, dâ‘imâ televvünde bir nûr ‘âlemi hâşıl olur ki taşvîrine degil taşavvuruna dağı imkân yokdur.’¹¹

Sonraki örnek metin, Sa’dullâh Paşa’dandır:

“Dîger:

Sarâyâ cebhesinden nazar olunduğda ittisâlinde birer dâ‘ire ortasında ‘azametli bir kal’eden ‘ibâret fersûde-renk bir binâ görünür. Manzara-yı binâ şâ‘irâne teşbîh olunursa iki cenâhını açmış bir ‘uqâb-ı ‘azîmü’l-heykel pervâza müheyyâdır dinilebilir. Önündeki sâha bir ravza-yı bedî‘ü’l-manzardır ki fûşat-ı ‘arz u tûlini ihâfâda medd-i nazar kâşırdr. Leâfeted ü intizâmını ta‘rif ü ifâdede kuvve-yi mütehayyile-yi üdebâ ‘aczini i‘tirâfa her zamân hâzırdr. Her tarğ-ı zümürüüd-fâmı üstâd-ı şan‘atın nefâyis-i tabî‘atı taqlîdde kemâline birer nişâne, her sağh-ı şukûfe-zârı ârâyiş-i bihârdan bir nümüne-yi bîbahânedir. Yollarının havâlî vü etrâfi eşcâr-ı mültefitü’s-sâğ ile müzeyyendir ki her şâh-ı nezâret-vâyesi târ-ı şu‘â‘-ı âftâba bir güzel şâne, sâyesi ise altında güzelleriñ hayâtına sermâyedir. Ruğâm-ı hâmdan câ-be-câ rezk olunan şanemler güyâ ki bu ‘âlemiñ nüfûs-ı mülkiyyesi ve hânedân-ı / imparatorîden irtihâl idenleriñ şeh-râh-ı ravzada meşhûd olan teşâvîr-i mücessemesi güyâ ki bu bâğ-ı sükût-âbâdın sekine-yi mütehasşiresidir.

Bu ecmâlîñ tafşîlini edîb-i merhûm Kâmil Paşa’nıñ (Kalıpsa) cezîresine dâ‘ir ta‘rifât-ı belîğânesi müffiddir.

Bu bâğda var garîb hâlet

Şâyeste eger dinilse cennet

Nasıl cennet dinilmesün? Sâhasından ahvâl-i ‘uqbâyı añdırır bir ‘âleme girilir. Bu temâşâdan soñra şafâ-yı cennet sürülür. Ya’nî bu

¹¹ Ekrem, a.g.e., s. 199-200.

*ravza-yı vasî'ü'l-enhânîñ bir kûşesinde şimdiki imparatoruñ pederi
Firederik'im ve zevcesiniñ türbesi mevcüddur. Bâğçeniñ şapa bir
cihetinde uzun bir yol ile oraya gidilir. Yoluñ eṭrâfında serv gibi ḥüzn
artdıracaḡ ağaçlar dikilidir. Yoluñ ḥizâsından müntehâsına toḡrı
bakılınca bir şırât-ı müstaḡîm ki zâlâm-ı zılâl-i eşcâr ile manzarası
ġâyet mehîb ü müḥiş ve taḥrik-i rûzgâr ile ağaçların teşâdümünden
ḥâşıl olan inîlti ziyâde ḥazîn ü müdhişdir. Züvvâr yoluñ ortasında
sünûḥât-ı uḫreviyye ile öyle müte'essirü'l-cinân olur ki dürdan bir
maġâra deligi gibi meşḥûd olan türbe ḡapusını medḡal-i 'âlem-i âḡiret
zann itmege başlar.*

Sa'dullâh Paşa¹²

Ekrem bu parçanın akabinde “Şi're misâl” başlığı altında Nedîm ve Nef'î'den birer gazel vermiş:

*Kaşr-ı rûḡ-efzâ degül ḥüsn ü behâ me'vâsıdur
Cennet-i a'lâ bunuñ ferş-i cihân-ârâsıdur*

*Seyr idüp tarḡ-ı cedîd-i saḡf-ı 'âlîsin didüm
Var ise bu rû-yı arzîñ 'âlem-i bâlâsıdur*

*Rûḡ-ı Eflâṭun didi yoḡ yoḡ ḡaṭâ itdüñ ḡaṭâ
'Âlem-i câḡ u celâlüñ bu yeni dünyâsıdur /*

*Dâr-ı ḡuldüñ bir muşanna' beytidür –yâḡud– didüm
Didi kim Rızvan bu beyti cennetüñ ma'nâsıdur*

*Dâr-ı miḡnetdür cihân ammâ bunuñ ḡâk-i deri
Ol ḡıyâsuñ şûret-i âlâ-yı istiḡnâsıdur*

*Ṭâḡ-ı Kisrâ ḡaşr-ı Şîrindür peder mâder aña
Bu ikisiniñ daḡı bir ṭıfl-ı nev-peydâsıdur*

*Kûḡ u deryâ iki cānibden der-âġuş eylemiş
Şanki deryâ dāyesi kühsâr ise lâlâsıdur*

*Kûḡ şaḡınmaḡda ruḡsârın toḡar günden anuñ
Baḡr ise âyinedâr-ı ṭal'at-ı zîbâsıdur*

*Ḥabbezâ sâḡil-serâ kim reng ü bû-yı nev-bahâr
ġülşen-i pür-feyzinüñ bir ḡonce-yi ra'nâsıdur*

Nedîm¹³

¹² Ekrem, a.g.e., s. 200-201.

“Diğer

“Bahâr irdi yine bâğa döşendi nağ-ı jengâri
Yine sulţân-ı gül itdi müşerref taht-ı gülzârı

Yine bād-ı şabâ üftân u hîzân irdi gülzâra
Dem-i ‘İsî-veş ihyâ eyledi ezhâr u eşcârı

Letâfetden zemin ferş-i mûnaqqaş oldu ‘aksiyle
Muraşsa‘ sāyebân idince çarh ebr-i güher-bârı

İrişdi pertev-i feyz-ı bahâr âyîne-yi çarha
‘Aceb mi şimdi olsa jeng-i ebr-i tîreden ‘ârî

Dönüp gird-âb-ı baır-ı hûna her gül lâlezâr içre
Tolaşdurmağda keşti-yi qarâr-ı bülbül-i zârı

Nesîm ol deñlü nâzûk tarh ider âb üzre emvâcı
Ki levh-i sîme üstâd idemez öyle kalem-kârî /

Şanur tamgâ-yı zerrindür gören bir mâ’î hârâda
Miyân-ı âba düşmiş ‘aks-i hurşîd-i pür-envârı

Çerâğuñ hüsnini inkâr idenler rûz-ı rüşende
Semenzâr içre görsünler fûrûğ-ı şem‘-i gül-nârı”¹⁴

Ekrem’in tasnifinde son olarak üslûb-ı ‘âlî diye çevirdiği yüce, yüksek üslûp diye adlandırılabilir üslûp geliyor. Ekrem bununla ilgili olarak

“Üslûb-ı ‘âlîdeki hâşşa-yı celîle efkâr u hissiyyâtın aşâlet ü ‘ulviyyetine ta‘bîrâtın ‘azamet ü şiddetini de ‘ilâve ederek nâgehânî tehâcümlerle nefis-i nâtıqayı havâssiñ fevķına çıkarmak ve hayret ü i‘câz ve ‘aşķ u ğarâm ile meşhûn eylemekdir. Üslûb-ı ‘âlîye çesbân olan şey ihtîşâm u ‘azamet-i ifâdedir. İ‘tilâya mâ’îl ise de üslûb-ı müzeyyen maşşûşâtından olan tezyînâtı taħķîr eder. Meziyyeti zînet ü şervet-i elfâzda degil kuvvet ü şalâbet-i ma‘nâda arar. Şiddet-i efkâr ile hissiyyât-ı aşılaneniñ ifrâtından mütevelliddir. Bunuñla berâber cevelângâhını şevâhık-ı ‘ulviyyet ü ‘azamete haşr etmesi hâlinde gerek mü‘ellifini, gerek kârî’ini yoracağından aralıkda üslûb-ı müzeyyen ve

¹³ Ekrem, a.g.e., s. 201-202.

¹⁴ Ekrem, a.g.e., s. 202-203.

üslûb-ı sâdeniñ mu‘tedil ve nâzûk hıyâbânları arasında hürâmân-ı huzûr u istirâhat olması icâb eder.

Üslûb-ı ‘âlî münâcât u nu‘ûta, merşiyeye, hutbelere, felsefeye, târihiñ ba‘zı parçalarına, trajedilere ve sâ‘ir her türlü mu‘addes ve ‘âlî mebâhişe lâyıktır.’¹⁵

ifâdelerini kullanır, örnek olarak da önce Nâmık Kemâl’den şu parçayı verir:

*“Git vaţan Ka‘be’de siyâha bürün
Bir koluñ Ravza-yı Nebîye uzat
Birini Kerbelâda meşhede at
Kâ’inâta o hey’etiñle görün
O temâşâyâ Hağ da ‘âşık olur
Göze bir ‘âlem eyliyor ızhâr
Ki cihandan büyük leţâfeti var
O leţâfet olunsa ger inkâr
Mezhebimce demek muvâfiğ olur
Aç vaţan sîneñi İlahıña aç
Şühedâñi çıkar da ortaya saç”¹⁶*

“Şâ‘ir-i meşhûr Bâkî’niñ Sultân Süleymân için söylediği merşiyeden şu birkaç beyt dağı üslûb-ı ‘âlîye mişâl olabilir”

ifâdeleriyle de Bâkî’nin meşhur Kânûnî mersiyesinden dört beyti örnek olarak vermektedir:

*“Kıldı firâz-ı küngüre-yi ‘arşı cilvegâh
Lâyık degüldi şânına hağğâ bu hâkdân*

*Murğ-ı revânı göklere irdi hümâ gibi
Kaldı hağiz-i hâkde bir iki üstühvân*

*Çâpük-süvâr-ı ‘arşa-yı kevn ü mekân idi
İğbâl ü ‘izzet olmış idi yâr-ı hem-‘inân*

*Serkeşlik itdi tevsen-i baht-ı sitîze-kâr
Düşdi zemîne sâye-yi elţâf-ı Kird-gâr!”¹⁷*

¹⁵ Ekrem, a.g.e., s. 203.

¹⁶ Ekrem, a.g.e., s. 204.

¹⁷ Ekrem, a.g.e., s. 204.

Şimdi, yukarıdan beri Recâ'î-zâde Mahmûd Ekrem'in üslûba dâir büyük ölçüde Èmile Lefranc'ın Traite Theorique Et Pratique De Littérature isimli eserinden alarak Ta'lîm-i Edebiyyât'ında söylediklerini şöyle bir özetleyelim:

1. Üslûb-ı Sâde (Le Style Simple): İknâ ve heyecanlandırmaya değil, bildirmek, öğretmek ve eğlendirmeye uygun olduğu için uzun ibârelerden, azametli teşbih ve istiârelerden, şa'sa'alı hayallerden kaçınır. Kendi hâlinde akıp giden bir ırmak gibidir. Edebî sanatlara tümüyle uzak durmasa bile edebî süs ve sanat sayılabilecek unsurlara da tabiîliği bozmayacak kadar yer verir. Külfetten ve özenli söyleyişten uzak durmaya çalışır. Sulu boya ile yapılan tabloya benzer. Çiçekler arasında papatya ve yonca benzeri güzelliği vardır. En büyük meziyeti, güzelliği, tabiîlik ve tekellüfsüzlüktür. En çok, eş dost yazışmalarında, latîfeler ve kıssalarda, alelâde hikâyelerde, efsânelerde, mektuplarda ve son olarak herkesin işine yarayacak çeşitli ilmî eserlerde kullanılan bir üslûptur.¹⁸

2. Üslûb-ı Müzeyyen/Mu'tedil/Mutavassıt (Le Style Tempere): Edebî süslemelere, yani mecâz çeşitlerine, çeşitli edebî sanatlara fazlasıyla meyleden, yağlı boya ile yapılmış tabloya benzer, şa'sa'alı, süslü, zarîfâne ifâdeler, nükteli sözler, nâzikâne ve şîveli tabirler, âhenkli ibâreler, canlı benzetmelerle dolu, itidâl ve tatlılık üzere olan her tür fikir, his ve teessürün en iyi ifâde edicisi bir üslûptur. Arz u timsâl ile her türlü şâirâne tasvirlere yakışır.¹⁹

3. Üslûb-ı Âlî (le style sublime): Yüksek husûsiyetleri bulunan, fikirler ve hislerin asâlet ve yüceliğine tabirlerin azamet ve şiddetini de ilâve ederek ânî hücumlarla kişiyi hislerin üstüne çıkarmak ve hayret, acze düşme, aşk, sevdâ hâlleri ile kendinden geçirmeye yönelik, ihtişam ve azamet dolu; meziyeti lafızların süsünde değil, mânânın kuvvet ve sağlamlığında arayan, daha çok münâcât, na't, mersiye, hutbe, felsefe, târihin belli alanları, trajedi ve her türlü dînî ve yüksek bahislere lâayık bir üslûptur.

Bilindiği üzere, üslûb ile nesir aynı veya benzer kavramlar değildir. Fakat, yukarıda verdiğimiz bilgilerle aşağıda bulunan alıntılardan da anlaşıldığı üzere daha önce herhangi bir kaynakta karşımıza çıkmayan ve ancak Recâ'î-zâde Mahmûd Ekrem'de gördüğümüz, o da üslûba dâir üçlü tasnif, birden bire Fâhir İz'in *Eski Türk Edebiyatında Nesir*²⁰ isimli eserinde karşımıza biraz da karıştırılarak üslûptan nesir tasnifine çevrilmiştir. Fahir İz'e göre nesir, "**sade, süslü, orta**" olmak üzere üç başlık altında düşünülebilir:

¹⁸ Ayrıca bkz. Kâzım Yetiş, Talîm-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sâhasına Getirdiği Yenilikler, AKM., Yay., Ankara 1996, s. 238.

¹⁹ Ayrıca bkz. Yetiş, s. 225-226.

²⁰ Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1964.

“1. Halkın konuştuğu dili esas tutan sade nesir: Bu nesri derece derece inşâ üslûbunun etkilediği ve o üslûptan gelen kelime, deyim ve klişelerin ara sıra sade nesre sızdığı görülür. Yine de bu nesrin temeli sonuna kadar halk dili kalmıştır:

Kur’an tefsirleri, hadîs kitapları, menkabevî İslâm tarihlerinin çoğu, fütüvvetnâmeler, menâkıpnâmeler, dinî-destanî halk kitapları, halk/hikâyeleri, halka mahsus tasavvufî eserler, Osmanlı tarihlerine ait destanî nitelikteki gazavâtnâme, fetihnâme, tevârîh-i Âl-i Osman gibi eserlerin ve Ahlâk ve Siyâset kitaplarının çoğu bu kola girer. Daha da ileri giderek denebilir ki yüksek topluluğun kullandığı dil ve üslûbun etkisi biraz fazla olsa bile, Seydi Ali Reis’in Mir’âtü’l-Memâlik’i, Evliyâ Çelebi’nin Seyâhatnâme’si Kâtip Çelebi, Peçevî ve Fındıklılı Silâhdar Mehmet Ağa’nın Tarihleri, Koçu Bey’in Sultan İbrahime verdiği Arzlar, Giritli Ali Aziz’in Muhayyelât’ı... gibi pek çok eser, halk diline dayandığı için bu sraya konulabilir.”²¹

“2. Arap ve Fars sözlüklerinden gelişi güzel her kelimeyi alıp onları bu dillerin gramer kurallarına göre kullanan, buna karşılık Türkçe sözlere pek az yer veren, divan şiirinin lâfız sanatlarından çoğunu benimseyen, seci’i esas tutan süslü nesir (inşâ): Fatih devrinden başlayarak divan şiirinin bütünü, özellikle dil bakımından, halktan yavaş yavaş kopmuş, ayrı bir yüksek topluluk şiiri gibi gelişmişti. Nesir bundan kurtulmuş ise de, bu inşâ kolu, halk dilinden büsbütün ayrılıp, hüner gösterme amacını güden, süslü ve yapmacıklı bir nesir dili olarak, dar bir çevrede de olsa, sürüp gitmiştir.

Târîh-i Ebu’l-Feth yazarı Tursun Bey’den başlayarak İbn Kemal, Hoca Sa’dettin, Kara Çelebizâde Abdülaziz, Raşit... gibi tarihçiler, Âşık Çelebi, Sâlim, Safâyi... gibi tezkireciler, bir çok resmî ve özel yazışma örnekleri dergisi (Münşeât mecmuaları) yazarları bu süslü nesir yolunu izlemişlerdir. Bu nesre klâsik örnek olarak Veysî (ölm. 1037/1628) ile Nergisî (ölm. 1045/1635)’nin üslûpları gösterilebilir. Veysî’nin Dürretü’t-Tâc adlı siyer kitabı ile Münşeât’ı, Nergisî’nin Hamse’si, Nâbî’nin (ölm. 1124/1712) Veysî’nin Siyer’ine inşâda ondan aşağı kalmadığını göstermek için yazdığı Zeyl (Ek)deki dil ve üslûp, süslü nesri son sınırına götürmüş ve tam bir çıkmaza sokmuştur. Oysa aynı yüzyılda Peçevî, Kâtip Çelebi, Evliyâ Çelebi, Koçu Bey, Hasanbeyzâde... v.b. gibi güçlü yazarlar Türk nesrinin güzel örneklerini veriyorlardı. Öte yandan kimi eserlerin ve resmî yazıların / yalnız baş ve giriş kısımları süslü nesir iledir. Bu

²¹ Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nesir, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. V-VI.

nesrin en başarılı örneklerinden sayılan Tâcü't-Tevârîh'de bile sade nesre yakın bir üslûpla yazılmış sayfeler vardır. (Bk. Eski Türk Edebiyatında Nesir II, Tarihî Eserler) Süslü nesrin ilk temsilcisi sayılan Tazarrunâme ve Maârifnâme'nin güçlü yazarı ve Tezkiretü'l-Evliyâ'nın orijinal çeviricisi Sinan Paşa (ölm. 891/1486)'nin üslûbunu tamamen bu sraya sokamayız. Abdullah Ansârî'den esinlenerek mütenazır cümlelerle ve sec'e önem vererek yazan Sinan Paşa Türkçenin hakkını vermiş ve üslûbuna kişiliğinin havasını katmış olduğu için onu öteki münşilerden ayırmak gerekir.”²²

“3. Orta Nesir: *Eski edebiyatın yüksek topluluktan yetişen yazarları çokluk bu orta yolu izlemişlerdir. Bu yazı dili halkın konuşma dilinden epey ayrılmıştır. Yine de sadece lafız san'atleri ile hüner göstermek amacı güdülmemiştir. Yazar, esas olarak anlatmak istediği şeyin peşindedir. Yabancı söz ve tamlama oranı yazardan yazara değişir. Kimi yazarlar arasına seci' merakına da kapılırlar. Bunun dışında orta nesir eski edebiyatın her türünde çoğunluktadır.*

Âlî'nin, Selânikî Mustafa'nın, Hasanbeyzâde'nin, Naîmâ'nın... Târîh'leri, Lûtfî Paşa'nın Âsafnâme'si, Kâtip Çelebi'nin Mîzânü'l-Hak, Düstûru'l-Amel gibi eserleri, Koçu Bey'in Koca Sekban Başının Risâle'leri ve genellikle Ahlâk ve Siyâset bölümüne giren başka eserler, kimi dinî eserler ve fetvâlar, coğrafyaya ait eserler, sefaretnâmeler ve biyografiye ait eserler ve çevirilerin çoğu ve bir çok resmî yazılar hep bu nesir koluna girer.”²³

Fahir İz'in yaptığı bu “yeni” nesir tasnifinin veya isimlendirmesinin hemen tamamıyla Recâ'î-zâde Mahmûd Ekrem'in üslûp sınıflandırmasına dayandığı açıkça hissedilmektedir. Ekrem'in Batı kaynaklı üslûp yaklaşımı farkında olarak veya olmayarak yine aynı kaynak yoluyla nesir tasnifini de belirlemiştir âdetâ. Ekrem'in üslûp tasnifine tamâmen katılmasak bile itiraz edilecek önemli hususlar bulamıyoruz; fakat itiraf etmek gerekirse, Fahir İz tarafından uyarılma yoluyla yapılan “Sade, süslü, orta nesir” sınıflandırmasına dâir çeşitli itirazlarımız veya anlaşılmaz bulduğumuz hususlarda sorularımız vardır. Ekrem'in üslûp tasnifinde esas aldığı husus, büyük ölçüde işlenen konu ve eseri kaleme almaktaki maksat ile kullanılan kelimelerin mecâza kaçıp kaçmaması iken Fahir İz'de hemen tamâmen kullanılan kelimelerin menşe'i ve Arapça, Farsça terkiplerin azlığı veya çokluğu ile alâkalıdır. Buradan hareketle soracağımız ilk soru, basitçe birinci maddenin başında bulunan “halk” ifâdesiyle ilgili olabilir. Hangi yüzyıldaki, hangi coğrafyadaki, hangi eğitim

²² İz, a.g.e., s. X-XI.

²³ İz, a.g.e., s. XIII.

seviyesindeki halk? Cumhuriyet döneminde, asrımızda bile tek bir bilgi, görgü, irfan seviyesindeki 'halk'tan bahsetmenin zorluğu, okuma yazma oranının neredeyse yüzde yüzlere ulaştığı günümüzde bile halkın kullandığı dildeki kelimelerin anlamlarında, kullanılış tarzlarında vs. pek çok fark bulunduğu âşikârken, hangi yılları, coğrafi bölümleri esas alarak tespit edildiği belli olmayan halk ve onun kullandığı dilden / halkın konuştuğu dilden hareketle bir nesir tarzı, üslûbu veya tasnifi düşünmek ne derece sağlıklı olabilir? Fahir İz'in bu sâde nesir için verdiği

“Ayuñ oniki gicesinden onbişinedegin üç gün gice ve gündüz aydınlık olur, ol üç günün gicelerinde Abdülmuttalib Ka'beden evine varmazdı, İrtayedegin Ka'beyi tavâf eyleridi. Çün ol isneyn gicesi, kim Resûlün mevlûdı gicesiyidi, Şeybe Âmine Hatun katına geldi. Eksüğün gereğün gördi. Dahi kapusını üsdine kilitledi. Kilit dilini bile aldı. Zirâ korharıdı, eydüridi: Olmasun kim düşmanlar, kullar, kırnaklar yoldan çiharlar, eve yol bulalar, Âmine Hatuna kasd ideler» didi ihtiyâtdan. Ziyân irişe diyü ihtiyât ideridi. Ol gice Şeybe oğlanları birle yine tavâfa meşgûl oldılar. Âmine Hatun hüccesinde yalnızuz oturup durur. Ol gice Resûlün mevlûdı gicesiyidi... Âmine Hatun eydür: «Ol âvâzı işidicek ben yuharu bahdum. Nûr içinde sanasın gark oldum. Uyandum gördüm kim yir ile gök arasında bir döşek döşediler, yeşil harîrden. Andan bir ulu ferîşte geldi azîm heybetlü. Ol meleğün elinde üç alem, bilesince çok ferîsteler, yeşil kanatlı. Cemi'si yalın yüzlü, hûb sûretlü. Yayak degüller. İllâ küllisi atlı, atları dahi kendüler bigi kanatları var. Gök yüzünde uçarlar. (Erzurumlu Darîr, Tercüme-yi Sîretü'n-Nebî, Eski Türk Edebiyatında Nesir I, 171,7 – 172,2)²⁴

örneği ile,

“... Koñşıya hediye vireler, azdan çokdan egerçi harâc virür kâfirse dahı. Mesele: Koñşı evine destûrsuz bakmayalar. Mesele: Ba'zılar eydür: Sağ koldan sol koldan, dahi öñinden ardından, kırkar ev koñşudur. Nafâka vireler. Ton vireler. Kurbân etin vireler. Mesele: Koñşunuñ itin urmayalar. Dîvârına işemeyeler. Katı söylemeyeler. Oğlancuğına latîfe ideler, yüzün yuyalar. Başın sığayalar. Başına yağ dartalar. Mesele: Koñşı nesnecük virse az görmeyeler. Hor bakmayalar. Uğrayıcak güler yüzle bakalar. Ödünç vireler. Sayru olsa soralar, çağırsa, meded dise varalar. Ölüsine, düğünine, cenâzesine varalar. Evin, davarın saklayalar. Hıyânatlık itmeyeler avratına, oğluna, kızına, karavaşına. Dahi yaramaz kokulu nesne koñşı evinden / yaña atmayalar. Evin yüksek yapmaya, koñşıya yil varmasun diyü.

²⁴ Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nesir, Akçağ, Ankara 1996, s. VI.

Mesele: Satun alduğı yimişden konşuya vire, kendü yimezdin öñdin. (Anonim Hadîs Kitabı, Eski Türk Edebiyatında Nesir I, 33,18-34,6)²⁵

ve

“... İstanbula geldüm. Diyâr-ı gurbetdür. Ne ben bir kimseyi bilürem ve ne beni bir kimse bilür. Şeyh Vefâ Hazretlerinüñ makâmın tefîş idüp câmi'lerine vardum. İkindü namâzını anda bir köşede edâ itdüm. Şeyh Vefâ Hazretlerini gördüm. Mihrâb içindeki kapuyı açup çıkup imhamet itdiler ve ba'd-es-salât dervîşler virde meşgûl oldılar. Ben dahi fârîğ oturup irakdan Şeyhe müteveccih oldum. Her bâr ki başum kaldurdum, Şeyhden yaña nazar eyledüm, Şeyh dahi başların kaldurup benden yaña nazar itdiler. Çün evrâd tamâm oldı, yirümden kalkdum, diledüm ki Şeyhe varup musâfaha eyleyem. Şeyh dahi yirlerinden kalkup baña karşı geldiler ve beni bağrlarına basdılar. (Lâmi'i, Nefahât-ül-Üns, Eski Türk Edebiyatında Nesir I, 221,4-13)²⁶

şeklindeki metinlerin halkın konuştuğu dili esas aldığını gösterir delil olmadığı veya sunulmadığı gibi, “orta nesir” örneği olarak verdiği

“... Pes cemî'sin cem'eyleyüp ol gün merhûmı dâvet idüp Papa dahi murassa' libâslar, üç koronalı murassa' tâcın giyüp barmaklarına kıymetlü taşlu yüzüklerinden geçirüp tahta geçüp oturmuş idi. Sağında solında kürsiler üzerinde kardınaller oturmuş idi. İlçiler ve sâir ashâb-ı dîvân ayağ üzre turmuşlardı ki merhûm Sultân Cem kendü halkiyle ve Riga Fransanuñ... âdemesiyle ve Rodos beğleriyle içerü girdi. Cemî' kardınaller ayağ üstüne kalkdılar. Papa dahi yakın gelicek ayağ üstüne turup merhûm ile musâfaha mu'ânaka idüp merhûmuñ boynında iki tarafında öpüp «hoş geldüñ, kadem getürdüñ» diyü envâ'-ı telattuf ile mülâyemet ile yine mekânına gönderdi. İki üç günedegin kemâyenbagi ziyâfetler ve ziynetler ki vardur, itdüklerinden soñra üçüncü gün tenhâca halvet-hânesine okuyup bir kür/sîde merhûm ve bir kürsîde Papa ve bir kürsîde S... nâm bir kardinal oturup söyleşürken merhûmuñ gayr millet arasına gelmekden maksûdın sordılar. Merhûm dahi eyitdi: «Gayr millete gelmek maksûd degül idi. Belki Rûmiline geçmege Rodos kavminden yol istedüm. Ahd ü peymân ile Rodos'a geldükden soñra Rodos kavmi ahdlerine vefâ itmeyüp andların sıyup beni yoluma gitmege koymayup yidi yıldur ki habs iderler... » (Vâkı'at-ı Sultân Cem, Eski Türk Edebiyatında Nesir II, Biyografya)²⁷

ile

²⁵ İz, a.g.e., s. VI-VII.

²⁶ İz, a.g.e., s. VIII.

²⁷ İz, a.g.e., s. XIII-XIV.

“... *Andrya Dorya İnebahtı körfezine girmek tedârükünde olup Hayreddin Paşa Bahşilere vardukda direklerle âdem çıkarup Aya Mavre ve İncir limanı önünde gemi direkleri görindi. Cümle bir yirden dümen doğrıldup hâzır-baş yürüdiler. Kâfir dahi gördükde taşra çıkup ol tarafuñ rüzgârı muvâfik olmağla ehl-i islâm havfe düşdiler... Derhâl Paşa-yı Gaazi iki âyet yazup gemisinüñ iki tarafına bonakdukda rüzgâr sâkin olup parçalar hareketden kaldı. Kıssadan hisse budur ki serdâr olan nâmdârlar yalnîuz esbâb-ı cismâniyeye i'timâd itmeyüp kaadir oldukları kadar esbâb-ı rûhâniyeye dahi ri'âyet ve i'tibâr eylemek lâzımdur. Küffâr nâcâr saf saf dizilüp toplar atmağa başladılar. Lâkin anlaruñ topları çotluk irişmezdi. Evvelâ bir kalyon çıkup hayli toplar atdı. Donanmadan topa dutup döndürdiler. Parçaları top ile ele alup irakdan döge döge zebûn itmişlerdi. Andrya Dorya ve Ceneral kadırgalarıyla irişüp mukavemet makamında olıcak paşa-yı mücâhid üzerlerine çekdirüp âteş-endâz oldukda parçaları ardına dolandılar. (Kâtip Çelebi, Tuhfet-ül-Kibâr ff Esfâr-il-Bihâr, Eski Türk Edebiyatında Nesir II, Tarihî Eserler)”²⁸*

şeklindeki metinlerin de bir öncekiler ile arasındaki fark, izah edilecek veya hemen herkesin kabûl edeceği gibi değildir. Halkın kullandığı dilden kasıt, sanki çok da farkında olmadan bizim bu metinlere vukûfumuzda, âşinâ olup olmadığımızı doğru yönelmektedir. Yine Fahir İz'in “süslü nesir” tabirinin başına eklediği “Arap ve Fars sözlüklerinden gelişi güzel her kelimeyi alıp onları bu dillerin gramer kurallarına göre kullanan” sıfatı da anlaşılır gibi değil. Bahse konu devire âit mensur metinlerle uğraşan az-çok tecrübe sâhibi her insan iyi bilir ki, bu tür kelimeler hiç bir zaman gelişi güzel kullanılmaz, kullanılmamıştır. Aklî dengesi yerinde olan bir küçük çocuğun önüne bile rastgele taşlar veya lego denilen o plastikten yapılmış parçaları koysanız, pembeler, yeşiller, sarılar, maviler, her ne varsa rengârenk o çeşitli nesnelere o çocuk bile gelişi güzel sıralamaz, en azından renk, şekil vs. uyumuna tâbi tutar. Edebiyatı veya insanın toplumsal hayatıyla ilgili her türlü mensur eserin verildiği alanı düşünecek olursanız, bunca birikime sâhip, belli bir eğitim seviyesine ulaşmış eser sâhibinin, Arap ve Fars lügâtlarından alınmış kelimeleri gelişi güzel sıraladığına inanmak ne kadar mâkul görülebilir? Bu yaklaşım, belki bir ölçüde devir rûhuyla veya geleneğe belli bir açıdan bakmayla izah edilebilir, fakat ilmî olduğu cidden tartışılabilir. Son olarak Fahir İz'in “Asıl süslü nesir için aşağıdaki örnekler bir fikir verebilir.” ifâdeleriyle İbn Kemâl'in Tevârîh-i Âl-i Osmân'ından

“... *Ahmed Paşa hayl-ı seyl-kirdâr ve leşker-i zafer-şi'ârla vardı, ol hisâr-ı üstüvârüñ üzerine düşdi; mevâkib-i kevâkib-şümâr şehriñ kenârındaki gülzâr-ı pür-berg ü bâr gibi diyâr-ı âbâda, kiştezâra cerâd*

²⁸ İz, a.g.e., s. XV.

üşer gibi, üşdi. Küffâr-ı bed-kirdâr kaçup hisâra girüp kal'anuñ kapusını yapıcak, dervâze-yi kâr-zâr feth oldı; ra'd-giriv toplaruñ ki dehân-ı dîv gibi âteşin-demdi, âvâzesiyle şeş-güşe-yi âlem toldı. Ceyş-i bed-kîşüñ ser-efrâzlarından sengîn-beden ehremenler, bârûlar gibi gerinüp sünüp gâzilere görünmek isteyünce top-taşı başlarını götürür, gevdeleri bedenler gibi dîvâr kenârında kalurdi. Ol dürc-i şekavet içindeki bed-gevherler burclar üzerinde bedenler gibi dizilüp tururken zarbzen ve pernakı her kangısına ki tokunurdi ya kolın budın götürür ya bütün alurdi. Ceyş-i İslâm ol kîş-i bed-fercâmla bir nice eyyâm muhkem ceng idüp sûr içini gûrları gibi küffâr-ı bed-kirdâruñ gözlerine teng idüp darb-ı destile hisârı aldılar, içine cârûb-ı harbî çaldılar.²⁹

kısmını, Veysi'nin Dürretü't-Tâc'ından

“...Ol eyyâmda âyîn-i sanâdîd-i Kureyş bu idi ki evlâdın kerâyim-i murzi'ât-ı kabâyile virüp kendileri ezvâc-ı tâhirât ve zenân-ı tayyibât ile fârig-ül-bâl gunûde-yi firâş-ı kurbet olurlar idi ve te'affün-i hevâ-yı şî'âb ve harâret-i rîk-i bathâdan gül-i nevbahar-ı ‘ömr-i nâzenîn olan etfâl-i nâz-perver ve hurd-sâlî hevâ-zede-yi sümûm-i helâk olmakdan sakınurlardı. Binâenaleyh fâsıl-ı bahâr u hazânda havâle-nişîn-i Ka'betullâh olan zenân-ı kabâyil Mekkeye etfâl-i Kureşiyânı alup her birin zıll-ı refref-i hargâhda bedeviyâne terbiyet idüp hengâm-ı rızâ' hitâm-ı fitâma yitdükde yine getirüp teslim-i âbâ vü ümmühât iderleridi.”³⁰

şeklindeki küçük parçayı ve son olarak da Nergisi'nin Hamse'sinden

“... Cebâbere-yi ümerâ-i zâlim-tynetden kalem-rev-i Arnebûdde sâlhâ râyet-efrâz-ı istîlâ olan râ'iz-ül-hayl-i haylâ Pîrî Paşazâde nâm mîrlivâ-i sâhib-i istîlâ mürtekib olduğu mekkâre-yi bîhisâb haccâc-pesendüñ ba'zı resîde-i sem'-i hümâyûn-ı zıll-ı İlâhî oldudda cümleden Delvine ahâlisini kâffeten vetîre-yi katl-i âmm üzere küşte-i şemşîr-i kahr idüp ashâb-ı seyf ü kalemden iki biñ mikdârı nâmdâr sâhib-i hânedân-ı mihmân-dost ve müsâfir-nevâzı 'arza-i tîğ-ı hasâret ve nisvân-ı hacle-nişîn-i ismet-serâ-yı iffetüñ hetk-i perde-i nâmûsların ferâ'ine segbânâne havâle tarîkiyle ihânete cesâret itdügi muhât-ı ilm-i şehinşâhî / buyuruldukda telâtum-ı emvâc-ı lücce-i hükm-i Yezdânî bâdbân-ı sabr ü sükûn sekîne-i cihânânîyi deride kılpup mezbûruñ ahkâm-ı istidrâciyyesi âibet mensûh-ı kalem-i sâhib-kırânî kılınması lâzime-i gayret-i Hak olmağla bu nakş-ı pür pîç ü

²⁹ İz, a.g.e., s. XI.

³⁰ İz, a.g.e., s. XII.

*tâbuñ muzmahill-i benân-ı takdîr olmasına kahhâr-ı şedîd-ül-batş-ı
intikâm tehiyye-i esbâb idüp...*³¹

parçacığını verdiği söyleyelim.

Orta nesir örnekleri ile süslü nesir örnekleri arasındaki farkı anlamak veya belirgin kılmak çok da kolay değildir. Veysî'den alıntı yaptığı şu son örnekte kelimelerin çok da rastgele seçilmediğini biraz insaf gözüyle bakarsak anlayacağız. Bir Arnavut isyânını Osmanlı'nın nasıl şiddetli bir şekilde bastırdığını; hacca giden insanları taciz eden, mallarını mülklerini talan eden, yağmalayan, genç kızları kaçıran, insanların nâmûsuyla, şerefiyle oynayan Pîrî Paşa-zâde isimli bir eşkiyânın nasıl yakalandığını anlatan güzel bir hikâyedir ki kelimelerin rastgele seçilmek bir tarafa, son derece özenli bir şekilde kullanıldığı ortadadır.

Fahir İz, yukarıda göstermeye çalıştığımız kaynaktan etkilenmek sûretiyle yaptığı bu üçlü tasnif hususunda kendisi de çok emin olmadığını özellikle Sinan Paşa ile ilgili olan fasılda Maârifnâme'den örnek vererek şu ifâdeleriyle belirtmektedir:

“Bu nesrin en başarılı örneklerinden sayılan Tâcü't-Tevârîh'de bile sade nesre yakın bir üslûpla yazılmış sahifeler vardır. (Bk. Eski Türk Edebiyatında Nesir II, Tarihî Eserler) Süslü nesrin ilk temsilcisi sayılan Tazarrunâme ve Maârifnâme'nin güçlü yazarı ve Tezkiretü'l-Evliyâ'nın orijinal çeviricisi Sinan Paşa (ölm. 891/1486)'nin üslûbunu tamamen bu sraya sokamayız. Abdullah Asârî'den esinlenerek mütenazır cümlelerle ve sec'e önem vererek yazan Sinan Paşa Türkçenin hakkını vermiş ve üslûbuna kişiliğinin havasını katmış olduğu için onu öteki münşilerden ayırmak gerekir:

Gündüz olur dünyâya uyup yürürsin ve ahşam olur gaflet döşeginde uyursun. Ömre inanup anı turur sanursın ve hayâta güvenüp anı kalur sanursın. Hiç fikr eylemezsin ki kanı bu husûnı hısn eyleyüp bu sâhaları hâris olanlar? Ve kanı bu hadâyıkı imâret idüp bu tîmârı gâris olanlar? Kanı bu şehirleri binâ eyleyenler ve kanı bu san'atları ihyâ eyleyenler? Kanı hezâr sürûrile bu sarâyaları yapanlar ve kanı cihâna hükm idüp benüm sananlar. Kanı şol serîr-i sa'âdet üstündeki cülûsları, kanı şol meclislerindeki sâkileri ve kûsları? Kanı nedîmleri ve gûyendeleri, kanı dürlü dürlü sâzendeleri? Ne kendüler kaldı ne yoldaşları, ne eşleri kaldı ne işleri. Tut ki bir hayâl idi geldi ve gitdi, hokkabâz-ı cihân hokkasın açdı ve gine yumdı... “³²

³¹ İz, a.g.e., s. XII-XIII.

³² İz, a.g.e., s. XI.

Biz de yukarıda verilen onca örnek metni yan yana koyup farklı bir nazarla baksak bunların bir birinden “sâde, orta, süslü” diye nasıl ayrılacağına karar veremezdik zannediyorum. Bu kargaşa daha sonraki yıllarda da başlangıçta olduğu gibi devam etmiştir. Bu tutarsızlık, Fahir İz’in orta nesir ile ilgili verdiği bilgi ve hükümlerde de kendini göstermektedir. “Eski edebiyatın yüksek topluluktan yetişen yazarları çokluk bu orta yolu izlemişlerdir.”³³ demektedir ki bu cümledeki yüksek topluluk ve orta nesir ifâdesi uyuşmamaktadır. Devamında, “Bu yazı dili halkın konuşma dilinden epey ayrılmıştır. Yine de sadece lafız sanatları ile hüner göstermek amacı güdülmemiştir.”³⁴ ifâdeleri de açık değildir. İz, Âlî, Selânikî Mustafa, Hasan Beyzâde ve Na’îmâ’nın tarihleri ile Lutfî Paşa’nın Âsâf-nâme’si ve Kâtib Çelebi’nin eserlerini, genel olarak ahlâk ve siyâsetle ilgili olan eserlerin hepsini bu orta nesir kısmına dâhil etmektedir:

“Yukarıki sınıflama eski Türk edebiyatında nesirle yazılmış eserlerin bir bütün olarak ele alınması sonucu, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Süslü nesir, üslûp tekniği ve sözlük bakımlarından, öteki iki koldan kolaylıkla ayrılır. Sade nesir ile orta nesir arasındaki ayırım ise böyle kesin çizgili değildir. Orta nesir sırasına aldığımız eserlerde sade nesir örneği olabilecek sahifelere de rastlanır.”³⁵

Bu son ifâdeler, Fahir İz’in aslında zihninde “sade” ve “süslü” nesir olmak üzere ikili bir tasnifin bulunduğunu açıkça göstermektedir. Belli ki Recâ’î-zâde Mahmûd Ekrem etkisiyle girdiği üçlü tasnifin zorlamasıyla sade ve süslü arasına bir de ‘orta’ sıfatı eklenmiştir. Buradaki tutarsızlığı da yukarıdaki bilgilere tekrar göz attığımızda rahatlıkla görebiliriz. Ekrem’in **Üslûb-ı Âlî (le style sublime)** tasnifi, İz’de yer bulamamıştır âdetâ. ‘*Sâde, müzeyyen, âlî*’ üslûp, İz’de garip bir şekilde ‘*sâde, süslü, orta*’ hâlini almıştır. İz, kendisi de çok emin olamadığı için, sâdeyle orta nesir arasında çok da ciddî ayrımların olmadığını dile getirmektedir.

Fâhir İz’in girdiği bu nesir tasnifi daha sonraki çalışmalarda da ya aynen tekrar edilmiş veya “sade” ve “süslü” olmak üzere ikiye ayrılarak devam ettirilmiştir. Örnek olması bakımından sadece bir iki kaynağın bu konudaki tasarrufuna bakmak istiyoruz. 2006’dan bu yana yazılan iki önemli yazıda bu hükmün izlerini görüyoruz. Yazılardan biri Süleyman Çaldak’a³⁶ diğeri Mine

³³ İz, a.g.e, s. XIII.

³⁴ İz, a.g.e, s. XIII.

³⁵ İz, a.g.e., s. XIII.

³⁶ Süleyman Çaldak, “Eski Türk Edebiyatında Nesir”, *Eğitim*, Temmuz-Ağustos 2006, s. 74-90.

Mengi'ye³⁷ aittir. Çaldak, “Eski Türk Edebiyatında Nesir” başlıklı yazısının “Türk Nesrinde İki Eğilim” alt başlığında “Sade” ve “Süslü” olmak üzere iki tür nesir düşünür:

“1. Sade Nesir: Halkın konuştuğu dile bağlı kalan bu nesir, geniş halk kitlelerine ulaşmak, insanlara bir şeyler öğretmek ve onları eğitmek maksadıyla yazılan eserlerde kullanılmıştır. Bu nesir, zamanla süslü nesirden etkilenmiş ve o üslubtan gelen kelime, deyim ve klişeleri almışsa da sonuna kadar halk diline bağlı kalmış ve ondan kopmamıştır. Kur’an tefsirleri, hadîs kitapları, dinî-destanî halk kitapları, folklorik halk hikâyeleri, halka yönelik tasavvufî eserler, Osmanlı tarihine ait destanî nitelikteki gazâvât-nâme, fetihnâme, tevârih-i âl-i Osman gibi eserlerin ve ahlâk ve siyâset kitaplarının çoğu, hedef kitlenin beklentileri göz önünde bulundurularak didaktik veya folklorik üslûpla kaleme alınmıştır. Hatta, bir dereceye kadar, kültür düzeyi yüksek kesimlerin kullandığı dil ve üslubûn etkisinde kalan Seydi Ali Reis’in Mir’âtü’l-Memâlik’i, Evliyâ Çelebi’nin Seyâhatnâme’si, Kâtip Çelebi, Peçevî ve Fındıklılı Silahdar Mehmed Ağa’nın Tarih’leri, Koçu Bey’in Sultan İbrahim’e verdiği Arzlar, Giritli Ali Aziz’in Muhayyelât’ı gibi pek çok eser, halk diline dayandığı için, bu sınıf içerisinde mütalaa edilebilir.

38

“2. Süslü Nesir: Klasik Türk edebiyatında nesir denince “inşâ” anlamındaki bu süslü nesir kastedilir. Devlet büyüklerine sunulacak yazılarda, şair ve ediplerin birbirine yazdıkları mektuplarda, yazarların sanat güçlerini kanıtlamak istedikleri dibace ve mukaddimelerde ve bazı edebî eserlerde genellikle bu üslûp kullanılmıştır. Sade nesir ile eserlerini yazan bazı yazarlar bile dönemin temayülüne uyarak eserlerinin önsöz ve giriş bölümlerinde süslü nesir kullanmışlardır. Bu metinlerde, genellikle Arapça ve Farsça kelimeler ve bu dillerin gramer kurallarına göre oluşturulmuş tamlamalar ve anlam grupları kullanılır; anlam ve sözle ilgili sanatlara bolca yer verilir; simetrik olarak kullanılan benzer seslerle oluşturulan secîler sayesinde ritim ve ahenk elde edilir. Süslü nesrin ilk örneklerine 15. yüzyılda rastlanmaktadır. Bu nesir, kısa ve secili cümlelerle başlar. Zamanla zincirleme isim ve sıfat tamlamalarını içeren ve iç içe girmiş yan cümleciklerle uzayıp giden bir nesir hâlini alır. Süslü nesrin ilk temsilcisi sayılan ve bu

³⁷ Mine Mengi, “Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası”, *Talid Dergisi*, C. 5., S. 10., 2007, s. 43-76.

³⁸ Çaldak, a.g.e.m., s. 75-76.

nesrin en güzel örneklerini sunan, İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'in oğlu Sinan Paşa (ö.1486) yapmacılığa kaçmadan Arapça ve Farsça kelimeler kullanarak edebiyat dilinin söz dağarını zenginletirmiştir. Türkçe'nin bütün ifade imkânlarını değerlendiren Sinan Paşa, Abdullah el-Ensarî (ö.1089)'den esinlendiği kısa ve simetrik, düz ve devrik, secili ve ahenkli sağlam cümlelerle kurduğu mükemmel nesriyle Türkçe'nin hakkını vermiştir. Tursun Bey'den başlayarak İbn Kemâl, Hoca Sadettin, Kara Çelebi-zâde Abdülaziz, Raşit gibi tarihçiler; Aşık Çelebi, Sâlim, Safâyî gibi tezkireciler, resmî ve özel yazışma örneklerini içeren mecmua (münşeât) yazarları bu süslü nesir yolunu izlemişlerdir. Bu nesrin en uç örnekleri, Veysî (ö.1628)'nin Dürretü't-Tâc adlı siyer kitabı ve Münşeât'ı; Nergisî (ö.1635)'nin Hamse'si, Nâbî (ö.1712)'nin Veysî'nin Siyer'ine yazdığı Zeyl ve münşe'ât'ında kendini göstermiştir. Oysa aynı yüzyılda Peçevî, Kâtip Çelebi, Evliyâ Çelebi, Koçu Bey, Hasanbey-zâde gibi güçlü yazarlar Türk nesrinin güzel örneklerini veriyorlardı. Bu nesrin en başarılı örneklerinden sayılan Tâcü't-Tevârîh'de bile sade nesre yakın bir üslûpla yazılmış sayfalar bulmak mümkündür.”³⁹

Yukarıda yaptığımız alıntının Fahir İz'dekilerle hemen hemen aynı olduğu tabîî ki dikkat çekmiştir. Çaldak da İz'in izinde gitmiş, fakat sadece “orta” nesri ortadan kaldırmakla yetinmiştir. Verilen hükümlere bakıldığında yine bir berraklık görülmemektedir; hep soru işaretleri kalmaktadır.

Mine Mengi'de ise tasnif farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

“Öte yandan, nesri şiire yaklaştırmak, nesirde de hüner gösterme isteğinin, dolayısıyla süslü anlatımın başka bir deyişle “inşâ”nın doğmasına neden olmuş ve nesir dilindeki söz konusu sanatlı anlatım gücü yüzyıllar ilerledikçe artmıştır.

Tarihi akışı içinde nesir, (1) Divan nesri ve (2) Halk nesri olarak gelişim gösterir. Divan nesri konularına göre şu türde eserler vermiştir: 1. Dini- tasavvufî türler (Akaid, tefsir hadis, tasavvuf vs.), 2. İslam tarihleri (Siyerler, kısas-ı enbiyalar, tezkiretü'l-evliyalar, makteller), 3. Dinî- Destanî türler (Menakıbnameler, velâyetnameler, danişmendnameler, Hamzanameler, Battalnameler vb.), 4. Hikâyeler (Dede Korkut, Kelile ve Dimme, Kırk Vezir, Muhayyelat-ı Aziz Efendi vb.), 5. Tarihler (Destanî tarihler, vakanüvis tarihleri, özel tarihler), 6. Şuara tezkireleri ve başka

³⁹ Çaldak, a.g.m., s. 76.

*biyografik eserler, 7. Seyahatnameleri 8. Sefaretnameler, 9. Münşeatlar, 10. Şerhler, sözlükler vb. edebî eserler.”*⁴⁰

Maksadımız yakın zamandaki nesir yaklaşımlarını tenkit etmek veya bunlar üzerinde tartışmak olmadığı için sahada yayımlanmış pek çok eserde göreceğimiz çeşit çeşit tasnife hiç girmiyoruz. Hemen hepsinde de büyük bir farklılığın, değişik isimlendirmenin bulunduğu âşikârdır. Meselenin ciddiyetini daha iyi görmek için son olarak meselâ İlhan Genç'in bu konudaki yaklaşımına bakalım. Ona göre Türk nesri Sade, Orta(Tarih) ve Edebî (Sanatlı) Nesir olarak üç başlık altında düşünülebilir:⁴¹

“1. Sade Nesir:

XV. yüzyıl nazımında olduğu gibi nesir sahasında da önemli nesir yazarları (nasir) yetiştirmiştir. Nesir tarihimizde bu yüzyıla kadar Sade Nesir adı verilen bir nesir anlayışı hakim olmuştur. Bu tarz eserlerde halka bilgi vermek, aydınlatmak, doğru, dürüst, ilkeli, yararlı insan yetiştirmek ve bunun yollarını öğretmek amaçlanmıştır. Tevârih-i Âl-i Osman adı verilen Osmanlı tarihleri, Osmanlıların tarihlerini destanî unsurlarla birlikte ve basit bir dille halka ulaştırılıyordu. Çeşitli Kur'an çevirileri, hadis kitapları, fütüvvet-nâmeler, menâkıb-nâmeler, dinî-destanî halk kitapları, ahlâk kitapları, halk hikâyeye kitapları, halka mahsus tasavvufî eserler, tıp, baytarlık ve matematik kitapları, Osmanlı tarihlerine ait destanî gazavat-nâmeler, fetih-nâmeler, anonim Tevârih-i Âl-i Osman kitapları geniş halk kitlelerine hitap etmek amacıyla yazılıyordu.

1. Mercimek Ahmed
2. Ahmed-i Dâî
3. Ahmed-i Bîcân
4. Ebu'l-Hayr-ı Rûmî
5. Firdevsî-yi Rûmî"⁴²

“2. Orta Nesir:

XV. yüzyıl nesri içinde gelişen tarih yazma merakı ve zevki, eskiden beri toplumların ilgisini çekmiştir. Anadolu ve Rumeli'nin fethi ile Osmanlı tarihi konularında çok sayıda tarih eserleri yazma çıkışı

⁴⁰ M. Mengi, a.g.m., s. 44.

⁴¹ İlhan Genç, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi-Giriş*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2007.

⁴² Genç, a.g.e., s. 378.

doğup geliyordu. Böylece hem sade, hem de sanatlı nesrin özelliklerini taşıyarak Orta Nesir ya da Tarih Nesri diye tanımlanan bir nesir çizgisi meydana gelmiştir. Tevârih-i Âl-i Osman adlı eseriyle Âşık Paşa-zâde, Mecâlisü'n-Nefâ'is adlı şuarâ tezkiresi yazarı Ali Şir Nevâî bu nesrin öncüsü olmuşlardır. Bu yazarlardan başka Tevârih-i Âl-i Osman'ı ile Oruç Beğ; ilk ayrıntılı ve önemli genel tarih sayılan ve daha çok sanatlı nesre yaklaşan Cihan-nümâ veyâ Neşrî Tarihi adlı eseriyle Neşrî, Oğuzlar, Selçuklular, Moğollar, beylikler ve Osmanlıların tarihlerini içeren Selçuk-nâme adlı eseri yazan Yazıcıoğlu Ali; Fâtih'in gazalarını ve fetihlerini anlatan Târih-i Ebu'l-Feth adlı eseriyle Tursun Bey çok az üslûb farklarıyla bu nesrin özelliklerini eserlerinde işleyen nesir yazarlarındandır.”⁴³

“3. Edebî (Sanatlı)Nesir:

Edebiyatta önce nazım sonra nesirde estetik tabakalaşma gelişerek külfetli ve sanatlı bir Türkçe söyleyiş hareketi meydana gelmiştir. Söz konusu mecazlı, kinayeli, cinaslı ve secî'li nesir geleneği, esasen Göktürk yazıtları metinlerinde ve Dede Korkut hikâyelerinin mensur kısımlarında az çok mevcut idi. Buna aydınlar edebiyatında model alınan Kur'ân-ı Kerîm'in seciler ve aliterasyonlarla okuru büyüleyen, zengin anlamlar içeren musikili dili ile İran edebiyatının nesir örneklerinin varlığını da eklemek gerekir.

Nazımda giderek daha sanatlı söyleme isteği bu yüzyıldan itibaren nesirde de görülmeye başlanmış ve ilk olarak Edebî (Sanatlı) nesir denilecek tarz Sinan Paşa'yla doğmuştur. İnşâ adı da verilen bu nesrin yazarlarına münşî, yazılan eserlerine münşe'ât denilirdi. İlerleyen çağlarda seciler, mecazlar, teşbih ve istiarelerle örülen bu üslûbun, tamlamalarla girift bir yapı kazandığı görülmüştür.”⁴⁴

Şimdi bunca örnekten sonra, mesele az çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu mesele nasıl halledilebilir diye sorulduğunda, öncelikle Türk nesrine yaklaşımın yanlışlığında hemfikir olunmak gerektiğini zannediyoruz. Nazım veya şiir için düşünmediğimiz şeyi, nesir için niye düşünüyoruz? Bunu her şeyden evvel cevaplandırmalıyız. Nazımda sâde, süslü, orta diye bir şey olmadığına, düşünmediğimize veya aklımıza getirmedikimize göre, nesiri ne için böyle üç parça hâlinde ve üstelik hemen hemen hiç kimsenin ittifâkı olmadan parçalıyor veya tasnif ediyoruz? Varsayalım ki nesirde hakîkaten –kahvede olduğu gibi- böylesine bir sâde, orta, süslü kavramı mümkün; peki kime göre sâde, kime göre orta ve kime göre süslü

⁴³ Genç, a.g.e., s. 386.

⁴⁴ Genç, a.g.e., s. 391.

diyeceğiz. Biz kahvede bile bu kavramlar açısından ittifak edemiyoruz ki mensur bir eserde kullanılan dile veya üslûba göre tarzını sade, orta veya süslü kabul edelim. Yukarıdan beri verdiğimiz örneklerin hiç birinde şu eser süslüdür, bu eser sâdedir gibi bir ortak görüş neredeyse yoktur. Hele bir de “*ağdalı nesir*” gibi sınıflandırmalarla karşılaşıyoruz ki bunun izah edilebilecek herhangi bir tarafını göremiyoruz. Bu tasnif ya da isimlendirme, daha baştan ârızalı gibi görünmektedir. Bunlardan, yani sâde, orta, süslü diye isimlendirmeden hiç değilse bir müddet imtinâ etmek, uzak durmak gerektiği inancındayız. Ne zamana kadar? En azından klâsik metinler sağlam, sıhhatli bir şekilde çıkarılana, neşredilene kadar... Malûmunuz fetvâ metinlerinin tamamı, pek çok mensur eser gibi hâlâ yayınlanmamıştır. Fetâvâ mecmûalarında pek çok malûmat var. Fetvâlar bu tasnif içinde nereye girer diye düşününce “*Sâde. Sâdesi var. Soruyor işte şöyle şöyle olursa ne olur, şöyle olur; kısaca pat diye cevap vermiş. Ortası da var, uzun uzun yazmış şöyle şöyle şöyle... Süslüsü de var örneğin Vankulu Lugatı’nın basımı için fetvâ istemiş, ona da uzun uzun fetvâ yazılmış.*” Bunların metinlerinin çıkması gerekir. Târih metinlerinin tamamının ilmî usûllere göre çıkarılması gerekir. Mensur eserlerin hangi başlıkları varsa hepsi öncelikle sorun olarak karşımızda duruyor. Sağlam, sıhhatli metinlerin ortaya çıkması lâzım ki bunun üzerinden konuşmaya başlayalım. Eğer tasnif söz konusu olacaksa, ancak o zaman yapabiliriz.

Netice itibarıyla, üslûpla ilgili tasnif yapılacaksa isimlendirmeden başlanabilir. *Münşiyâne üslûb* olabilir ya da “*münşiyâne kaleme alınmıştır.*” denilebilir; *âmiyâne üslûb* ile ilgili olarak “*âmiyâne üslûbla kaleme alınmıştır.*” denilebilir; “*çok sâde, çok açık bir üslûb ile*” veya “*sanatkârâne kaleme alınmıştır.*” denilebilir, ya da Nergisî, Veysî, Sinân Paşa veya Nâbî üslûbu ile kaleme alınmıştır denilebilir. Şiirde nasıl Nedîmâne, Necâtî usûlü veya Fuzûlî’yi andırır gibi ifâdeler kullanıyorsak nesir için de benzer ibâreler kullanabiliriz. Topyekûn bir isimlendirme kabaca bir tasnif olarak garip kaçmaktadır.

Bu konuda dikkat edilmesi gereken bir noktayı bir daha öne çıkaralım: Neden nazımda, süslü nazım, orta nazım, sâde nazım veya sâde şiir, orta şiir ve süslü şiir yok da âşıkâne var, hikemî, dünyevî, şühâne vb. var? Belki buradan hareketle nesirde böyle bir isimlendirme yapılabilir. Meselâ Sinân Paşa üslûbu veya Veysî tarzı vs. gibi bir üslûp isimlendirmesi yapılabilir diye düşünüyoruz. Bu “halk nesri”, hele hele “dîvân nesri” gibi bir isimlendirmenin çok problemlili olduğu ortadadır. Ömer Faruk Akün’ün maddesinin⁴⁵, dîvân edebiyatı, dîvân şiiri (dîvân-şiir ilişkisi ortada iken) isimlendirmesinin bile tartışıldığı bir dönemde dîvân nesri (dîvân-nesir ilişkisinin olmaması ile) gibi bir

⁴⁵ Ömer Faruk Akün, “*Divan Edebiyatı*”, İslam Ansiklopedisi, 9. C., TDV Yay., İstanbul 1994, s. 389-427.

isimlendirmenin sıkıntı doğurabileceği kabul edilebilir. “14. yüzyıl Klâsik Türk Edebiyatı Divan Nesri” gibi bir isimlendirmeyi normal bulmuyoruz, yani ne o ne bu; tuhaf bir isimlendirme. Bundan en azından imtinâ edilmelidir.

Çoğu bilimsel kaynakta görülen *dili ağır, dili sâde, dili orta* gibi hükümlerin altında gâlibâ sözlük çalışmalarının eksikliği var; okuma kitaplarının ya da sözlüklerinin oluşturulması gerekmektedir. Sinân Paşa'nın sözlüğü çıkartılmalı en azından veya her yüzyılın, her dönemin sözlüğü çıkartılmalı. Metinler olmadan da tabî ki sözlüklerin sağlıklı bir şekilde ortaya çıkarılması mümkün olmayacak. Ve nesir sahâsındaki türlerin tasniflerinde önemli problemler var. Sözlükler meselâ nerede bulunur, şerhler nerede bulunur? Bunların metinleri çıkmadığı için, özellikle şerhlerin metinleri çıkmadığı için bu da ayrı bir müşkil gibi görünüyor.

Bu çalışma çerçevesinde okuduğumuz temel mürâcaat kaynaklarına baktığımızda sanki “*Nesir Anadolu’da 13-14. yüzyılda başladı, 19. yüzyılda kesildi, bitti.*” gibi bir düşünce hissediliyor. Tanzimat’tan sonra nesir bırakıldı mı, Ahmed Midhat Efendi’nin üslûbu bu nesir geleneğinde nereye konulabilir, ondan günümüze kadar gelen çizgide Orhan Pamuk’un üslûbu nereye konulabilir veya daha gelenekçi davranan İhsan Oktay Anar’ın Puslu Kıtalar Atlası, Amat, Suskunlar gibi romanları (çünkü onlarda da geleneğin izleri hâlâ görülmektedir) nereye alınabilir? Bu, sadece şiirde değil, herhâlde nesirde de “*seher-i haşre*” dek sürececek bir gelenek gibi görünüyor.

Metinlerin neşri ile ilgili çalışmaların sonlarında metinlerden çıkartılan sözlükler olmalı ki bunların mukâyeseleri ile devrine göre, dönemine göre ağırlık, hafiflik, sâdelik ortaya çıkabilsin. Bu da göz önünde bulundurulması gereken ayrı bir husustur.

Metinler olmadan âfâkî hükümlerden olabildiğince kaçınılmalıdır. Nergisî’nin, Veysî’nin üslûbundan bahsederken Sebk-i Hindî’nin atlanması, dikkat çekicidir. Aynı asırdalar, şiirde ağırlaşmaya gûyâ Sebk-i Hindî sebep olmuş, nesirde acabâ sanatkârâne üslûbun ya da Nergisî’de, Veysî’de bir üslûbun oluşumunda Sebk-i Hindî’nin etkileri ne kadardır? O tesirlerin uzun uzadıya incelenmesi gerekir.

Nesir geleneğinde Kur’ân-ı Kerîm’in tesiri muhakkaktır; seci’den bahsederken çoğu kaynakta Kur’ân’ın göz ardı edildiği dikkati çekmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de gördüğümüz şiire çok benzer üslûbun nesir için örnek teşkil edip etmediğini düşünmeden sadece kullanılan kelimelerin milliyetine ve terkiplerin menşeyi veya cibilliyetine bakarak âfâkî hükümler vermek hiç de ilmî bir tavır olarak görünmemektedir.

Sonuç olarak, “*Klâsik Türk Edebiyatı’nda Tarz-ı Nesir Üç müdür?*” başlık sorusuna cevap vermek gerekirse, soruyu devam ettirerek “*Üç müdür, Hiç midir?*” diyerek kapatmak gerekir diye düşünüyorum.